

Birinci Dünya Savaşı'nda IV. Ordu Menzilinde Amele Taburları*

Labor Battalions at the World War I in Fourth Ottoman Army Front

Mevlüt KARAGÖZ**

Öz

Bu makale, Balkan Harbi ile başlayan on yıllık harbin içerisinde topyekûn bir harp niteliği kazanan Birinci Dünya Savaşı esnasında cephe gerisinde faaliyet gösteren Amele Taburları hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Ardılı bütün savaşlarda olduğu gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda da ordular muharip birliklerini desteklemek amacıyla Amele Taburu benzer teşkiller kurmuştur. Osmanlı Ordusunda da gayrimüslim ve 20-45 yaş aralığı haricindeki Müslim ve harp esirlerinden teşkil edilen Amele Taburları, siperdeki askerlere her türlü harp malzemesini ikmal ve harekâtını kısıtlayacak her türlü arızalı malzemenin tahliye hizmetlerini sağlamak amacıyla geri bölgede her türlü faaliyeti icra etmiştir. Bu faaliyetler, demiryolları ve karayolları ağını genişletmek, bakım ve onarımlarını yapmak; demiryolları ağı için gerekli olan yakıtı temin etmek için odun kesmek ve taşımak; vagon ve kamyonlardan tahmil-tahliye işlemlerini yapmak; hayvan kol ve katarları eksikliğinden dolayı erzak taşımak; çekirge ile mücadele etmek ve ziraat işleri ile uğraşmak gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Amele Taburları, Suriye ve Filistin-Sina Cephesi, IV. Ordu Komutanlığı, Gayrimüslim Askerler.

* Bu makale, yazarın "Birinci Dünya Savaşı'nda Menzil Hizmetleri: IV. Ordu Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., e-posta: mevkaragoz18@gmail.com.

Abstract

This article aims to provide information about Labor Battalions getting at rear guard during World War I, as an all-out war in a 10-year war period starting with Balkan Wars. Similar to all consecutive wars, armies in World War I established organizations like labor battalions to support their combat units. In the Ottoman Army, Labor Battalions which consisted of non-Muslims, Muslims out of 20-45age range and prisoners of war, involved in every activity at the rear guard to provide soldiers on the front with war materials and to evacuate any broken material limiting their mobility. These activities have a wide range such as enlarging railway and highway networks, doing maintenance and repair, cutting and carrying woods to provide the fuel needed for railway networks, handling/evacuating from wagons and trucks, carrying foods because of lack of animals, fighting against grasshoppers and dealing with agriculture.

Keywords: *World War I, Labor Battalions, Syria and Palestine-Sina Front, Fourth Ottoman Army, Non-Muslim Soldiers.*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nda teşkil edilen Amele Taburları, icra ettikleri görevler itibarıyla daha önceki savaşlarda da değişik isimler altında istihdam edilmiştir. Klasik Osmanlı döneminde, geniş anlamda askerî menzillerde, ordu gelmeden önce ordugâhı ve iaşeyi hazırlamaktan sorumlu personel; dar anlamda ise sadece Akıncıların gerisinde yol açmak, köprü tamir etmek ve ordunun geçeceği güzergâhı hazır halde bulundurmaktan sorumlu kazmacılar; III. Selim döneminden itibaren ise istihkâmcılar Amele Taburu benzeri görevleri icra etmiştir. 1851 yılından itibaren aynı işleri yapan Tersane-i Amire esnaf taburlarında, mevcut başıbozuk amele yerine Hıristiyanları da görevlendirilmiş ve gayrimüslimlerin cephe gerisinde askerlik hizmetini yerine getirmelerinin önü açılmıştır.¹

¹ Cengiz Mutlu, *Birinci Dünya Savaşında Amele Taburları*, IQ Kültür Sanat

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'na kadar cizye vergisi ile askerlikten muaf tutulan gayrimüslimlerin, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte askerlik hizmetini ifa etmeleri hep gündemde olmuş, ancak tam anlamıyla uygulanamamıştır. Bu karmaşaya Ermeniler başta olmak üzere bazı gayrimüslim halkın askerlik hizmetini memnuniyetle karşılaması, bazı reayanın ise olumsuz tepki vermesi etkili olmuştur. Hatta Taşnak Sütyun Cemiyeti, Ermenilerin askere alınması için mitingler dahi düzenlemiş; Meclis-i Mebusan'a, İstanbul'daki Osmanlı ve Manzume-i Efkâr gazeteleri ile Ermeni Patrikhanesine taleplerini iletme üzere telgraf çekmiştir.² Osmanlı Devleti 11 Ağustos 1909 tarihinde çıkardığı kanunla din ve ırk ayrımı gözetmeksizin tüm Osmanlı vatandaşlarına askerlik hizmetini mecburi kılmıştır. Kanunun uygulamaya başlamasıyla, Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunun %25'ini Yahudi ve Hıristiyan askerler oluşturmuştur.³

Birinci Dünya Savaşı öncesi, 14 Mayıs 1914 tarihinde kabul edilen "Mükellefiyeti Askeriye Kanun-ı Muvakkati" ile askerlik hizmeti yeniden düzenlenmiştir.⁴ Meclisin onayı beklenmeden Padişah Mehmet Reşat'ın onayı ile geçici olarak uygulamaya konulan ve Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine intikal eden bu son askeralma kanunuyla, "Sülale-i Ali Osman" dışındaki Osmanlı tabiiyeti taşıyan her erkeğin askerlikle mükellef olduğu ve askerliğin temel bir vatandaşlık görevi olduğu vurgulanmıştır. Kanuna göre, askerlik süresi piyade ve nakliye sınıflarında iki, diğer kara sınıfları, jandarma ve mızıkâ sınıflarında üç ve bahriye sınıflarında beş yıl olarak belirlenmiştir.⁵ Aynı kanunun 34.

Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 44-47.

² Ayhan Aktar, "I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Ermeni Askerler", *Toplumsal Tarih*, S.255, Mart 2015, 30-38, s. 30-31.

³ Süleyman Beyoğlu, "Ermeniler Amele Taburlarında", *Yeni Türkiye*, 60/2014, *Ermeni Özel Sayısı*, 1-17, s. 2-4.

⁴ Selahattin Karatamu, *TSK Tarihi (1908-1920)*, C. III., Ks. 6, Gnkur ATASE Yay., Ankara, 1971, s. 236-237.

⁵ Osman Köksal, "Osmanlı Devleti'nde Askerliğin Vatandaşlık Mükellefiyetine Dönüşümün Evrimi", *Kuruluştan Günümüze Türk Ordusu-XII. Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I*, Gnkur. Bşk.lığı ATASE Yay., Ankara, 2009, s. 266-267.

maddesi ile askerlik hizmeti silahlı ve silahsız olarak iki gruba ayrılmıştır.⁶ Balkan Harbi'nde silahaltına alınan gayrimüslimlerin isteksizlikleri, casusluk, itaatsizlik ve firar olaylarına karışmaları, gayrimüslimlerin Birinci Dünya Savaşı'nda silahsız olarak hizmet etmelerine sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında da, Balkan Harbi'ndeki "Hizmet Taburları" benzeri, silahsız hizmet eden her biri ortalama 1000-1500 mevcutlu 90 adet "Amele Taburu" teşkil edilmiştir.⁷ Savaş boyunca yaklaşık 100.000 kişinin görev yaptığı taburların her biri dörder bölüklü olarak oluşturulmuş; tabur ve bölük komutanı olarak Balkan Harbi sonrası emekliye sevk edilmiş ya da hizmete muktedir olamamış ihtiyat subayları atanmıştır.⁸

1. Amele Taburlarının Sınıflandırılması

İhtiyaç duyulan bölgelere sevk edilerek genel maksat tarzında kullanılması planlanan Amele Taburları, yaptıkları görev bölgelerine göre "yurtiçi" ve "ordu menzil taburları" olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, artan ihtiyaç üzerine sayıları 126'ya kadar çıkan Amele Taburlarından 75'i orduların menzil bölgelerinde görev yapmıştır. Orduların kendi numaraları ile adlandırılan bu menzil taburlarından 18'i "Dördüncü Menzil Müfettişliği Amele Taburları" adıyla IV. Ordu'nun konuşlandığı Suriye ve Filistin-Sina bölgelerinde görevlendirilmiştir.⁹ Bunlardan 2., 3., 4., 5., 6. ve 7. taburlar Ulukışla'da; 8., 9., 10., 11., 12., 13. ve 14. taburlar Mamure ile Ulukışla

⁶ Kanundaki bu ayırım Amele Taburları tekilinin yasal dayanağını teşkil etmiştir. Silahlı hizmetten ancak sağlık nedeni ile muaf tutulmak veya hastalık durumu sona erene kadar askerliği tecil etmek mümkün olmuştur. Kendilerine silah verilemeyecek ve cephe geri hizmetlerinde çalıştırılacak olanlara ait kanunda herhangi bir tanımlama yapılmamıştır. Özellikle zanaatkarlıkları ile bilinen Ermeni nüfusun ordu ihtiyacı için cephe gerisinde mal veya hizmet üretebilecek olmaları Amele Taburlarında çalıştırılmaları için en büyük dayanak olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aktar, a.g.m., s.35.

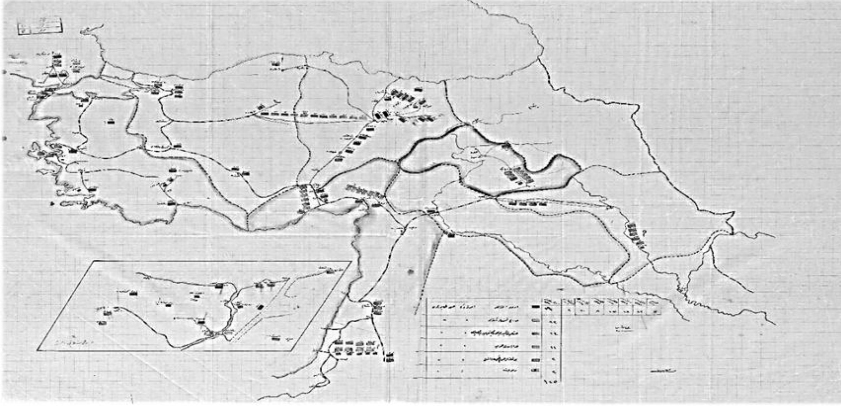
⁷ Beyoğlu, a.g.m., s.2-4.

⁸ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 1124, Dos. 3, Fih.003-001a.

⁹ Yavuz Selim Çeloğlu, Çanakkale Cephesi'nde Askeri Nakliye Hizmetleri: Beşinci Ordu Menzil Teşkilatı, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 2018, s. 100-101.

arasında ve üç tabur ise Karapınar ve Kelebek bölgesinde görev yapmıştır.¹⁰ Yurtiçi bölgesinde konuşlu 51 Amele Taburu ise Karargâh-ı Umumi'ye bağlı Şimendifer Şubesi, Askerî Demiryolları ve Limanlar Genel Müdürlüğü, Levazimat-ı Umumiye Dairesi, Boğazlar Genel Komutanlığı ve Vilayetler emrinde görev ifa etmiştir.¹¹ Osmanlı Devleti'nde gerek yurtiçi gerekse ordu menzilleri emrindeki Amele Taburlarının genel anlamda konuşlandığı yerlere ait harita aşağıdadır.¹²

Harita 1: Ordu Menzilleri Amele Taburlarının Yerleri

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, 26 Şubat 1918 tarihinde Başkomutanlık Vekâleti bu ayrımı daha da belirginleştirmiştir. Karargâhı Umumi Erkan-ı Harbiye Reisi General Bronzart von Schellendorf'un imzaladığı emre göre; Ordu ve Menzil Amele Taburlarına "A Grubu" Amele Taburu; Askerî Demiryolları ve Limanlar Müdürü Umumisi'yle Levazimat-ı Umumiye ve Karargâh-ı Umumi Üçüncü Şimendifer Şubesi emrinde bulunan yurtiçi bölgesi Amele Taburlarına ise "B Grubu"

¹⁰ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 1139, Dos. 74, Fih. 11.

¹¹ Çeloğlu, a.g.t., s. 100-101.

¹² ATASE Arşivi, BDH: Kls. 1139, Dos. 74, Fih. 11.

Amele Taburu ismi verilmiştir. Emir gereği, A Grubu Amele Taburlarına ait bütün işlemler Menzil Umum Müfettişliği tarafından yerine getirilmiştir. Müfettişlik bu gruptaki taburların durumlarını ve mevcutlarını takip etmiş; bu maksatla bünyesinde Amele Taburu bulunan ordu menzil müfettişlikleri her ayın birinci günü mevcutlarını Menzil Umum Müfettişliğine bildirmiştir. Emrinde B Grubu Amele Taburu bulunan makamlar ise yoklamalarını üç ayda bir Menzil Umum Müfettişliğine bildirmişlerdir.¹³ Ayrıca Karargâh-ı Umumi şubeleri Amele Taburları ile ilgili herhangi bir işlem yapacakları zaman mutlaka Menzil Umum Müfettişliğine bilgi vermekle mükellef kılınmıştır.¹⁴ Bu kapsamda IV. Ordu Komutanlığınca, Amele Taburlarında görev yapan subaylara ait birlikleri tarafından tutulan künye defterleri de Menzil Umum Müfettişliğine gönderilmiştir.¹⁵

Ordu menzilleri emrine verilmiş Amele Taburlarının nizam ve intizamından, zapturapt altına alınmasından, iaşe, teçhiz ve iskânlarından Ordu Komutanlıkları sorumlu olmuştur. Amele Taburları ordu bölgelerinde, ziraat, hasat ve ağaç kesimi gibi görevler için mülkiye emrime verilmiş olsalar bile Ordu Menzil Komutanlıklarına karşı sorumlu kılınmıştır.¹⁶ Ordu Menzil Müfettişlikleri “seyyar orduların harp kuvvetleri ve hareket kabiliyetlerinin muhafazası için, ordunun canlı ve cansız her türlü eksik ve ihtiyacının ikmali; ordunun harekât kabiliyetini kısıtlayacak hasta, yaralı, esir, arızalı malzeme ve harp ganimetleri gibi her türlü madde ve eşyadan tahliyesi için yurt içinden orduya ve ordudan yurt içine mükemmel bir sevkiyatın sağlanması”¹⁷ olarak tanımlanan menzil hizmetlerinin ifası için mevcut sevkiyat yollarını açık ve işler durumda bulundurmaya zorundadır. Ordu Menzil

¹³ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 865, Dos. 930, Fih. 2.

¹⁴ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 14, Dos. 69, Fih. 023.

¹⁵ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 172, Dos. 744, Fih. 071-03.

¹⁶ BCA, BEO-DH-EUM-2.ŞB-00009-00106-001.

¹⁷ *Menzil Hidematı Nizamnamesi*, Matbaa-ı Askeriye Süleymaniye, 1911, s. 2; md. 1; Bülent, Durgun, “Sefer Planlarında ve Balkan Harbi’nde Osmanlı Ordusunda Menzil Teşkilatı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2014, C. XIV, 57-96, s.59.

Müfettişlikleri bu görevi kadrosundaki Ordu Menzil ve İnşaat Tamirat Müdürlüklerince yerine getirmiştir. Bu müdürlükler de kendilerine verilen görevi Amele Taburları vasıtasıyla icra etmiştir. Menzil Hidematı Nizamnamesi'nde¹⁸ Ordu Menzil Müfettişlikleri bünyesindeki Ordu Menzil İnşaat ve Tamirat Müdüriyetinin görevi,¹⁹ “Ordu menzil müfettişi tarafından verilen evamir ve talimata tevfikan menzil mıntıkası dâhilindeki inşaat ve tamirat işlerini tanzim eder ve mahiyetinde menzil mıntıkasının vesait ve imtidadisine göre müteaddid inşaat ve tamirat komisyonları bulunur. İş bu komisyonların teşkilatı vakt-i hazerde olduğu gibidir” olarak tanımlanmıştır.

Savaşın başlamasıyla birlikte, ikmal maddelerinin tedarik ve tertibi Harbiye Nezareti'nin Levazımat-ı Umumiye Riyasetine bağlı Levazım Dairesi Başkanlığınca; bunların yurt içi bölgesinden ordu ve kolordu harekât alanındaki birlik iaşe kollarına kadar götürülmesi Menzil Umum Müfettişliğince, Ordu bölgesindeki sevkiyatlar ise Ordu Menzil Müfettişliklerince gerçekleştirilmiştir. Malzemelerin birliklere sevki için, bir kolorduda üç beygir ve bir öküz deposu, dört ekmekçi takımı ve 1200 mevcutlu altı Amele Taburu ile her biri 150 deveden oluşan 10 deve kolunun bulundurulması planlanmıştır.²⁰

¹⁸ *Menzil Hidematı Nizamnamesi*, Süleymaniye'deki Matbaa-ı Askeriye tarafından 1911 yılında, peruj halinde bastırılmıştır. Nizamname, askerî eğitimin düzenlenmesi maksadıyla Osmanlı Ordusunda birkaç kez görev yapan Tümgeneral Freiherr Colmer von der Gotz Paşa, içerisinde Menzil Hidematı Nizamnamesinin de bulunduğu 17 kitap ve risaleyi Almancadan Türkçeye tercüme ettirilmesiyle oluşturulmuştur. İki bölüm halinde yazılan Nizamnamenin birinci bölümünde, menzilin tanımı ve hudutları, Menzil Umum Müfettişliğinin Vazife ve Sorumlulukları, Menzil Umum Müfettişi ile Ordu Levazım Reisi ilişkileri, Menzil Umum Müfettişliğine bağlı olarak görev yapan Ordu Menzil Müfettişlikleri, Sıhhiye Umum Müfettişi, Telgraf ve Posta Umum Müfettişi ile demir ve karayolları hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise Ordu Menzil Müfettişliklerinin görevleri, sorumluluk ve kadroları, Ordu Menzil bölgesindeki menzil faaliyetlerinin işleyiş tarzı, menzil nokta, nakliye, cephane parkı komutanlıkları, Ordu Posta ve Telgraf Müfettişlikleri, İnşaat ve Tamirat Müfettişlikleri, menzil ve ordu komutanlıklarına ait ambarlar hakkında bilgiler bulunmaktadır.

¹⁹ “*Menzil Hidematı Nizamnamesi*, s. 41; md. 37.

²⁰ Genelkurmay Başkanlığı, *TSK Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari*

2. Amele Tabur Personeli

Birinci Dünya savaşı öncesi Osmanlı Ordusunda silahlıdaki personel mevcutlarını artırmak amacıyla, Müslim-Gayrimüslim ayırımı yapmadan bütün Osmanlı vatandaşlarını kapsayan Seferberliğin ilanının birinci günü, 3 Ağustos 1914 tarihinde, Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu Muvakkati gereği, Harbiye Nezareti'nce Ordu Müfettişliklerine, 1876 yılından evvel doğmuş ve 45 yaşına kadar olan askerlik görevinden müstesna Müslim ve gayrimüslimlerin beş günlük yiyecek ve kışlık elbiseleriyle en yakın askerlik şubelerine gitmeleri konusunda emir verilmiştir.²¹

Ancak emrin yayımlanmasından bir hafta sonra, 11 Ağustos 1914 tarihinde, Harbiye Nezareti'nce vilayetlere ve mutasarrıflıklara ikinci bir emir yayımlanmış; seferberlik münasebetiyle silahlı altına alınan gayrimüslim neferlerin zaman kaybetmeksizin ellerindeki silahlarının alınarak yol hizmetlerinde çalıştırılması istenmiştir. Bu kararda, başta Ermenilerin Ruslarla olan yakınlaşmaları olmak üzere gayrimüslimlerin İtilaf Devletleri ile olan ilişkileri önemli rol oynamıştır.²² Bu karara rağmen, 1915 yılının başlarından itibaren Ermenilerin Anadolu'da buldukları bölgelerde Türk ve Müslüman halka yaptıkları malumdur. Başkomutanlık Vekâleti, IV. Ordu bölgesindeki Ermeni askerlerin Diyarbakır, Hatay, Dört Yol ve Halep'te ordudan kaçarak eşkıyalığa başlamaları üzerine, bünyesindeki bütün Ermenileri silahsızlandırarak Amele Taburlarında toplamıştır. Tehcirin başlangıç yeri olan III. Ordu Bölgesinde de Erzurum Mebusu Pastırmacıyan önderliğinde bütün Ermeni subay ve erlerinin Rus tarafına geçerek Türk topraklarına saldırmaları sonucunda, kalan Ermeni askerleri yol yapımı ve erzak taşıma işlerinde kullanılmıştır.²³ Amele Taburlarında kullanılan Ermenilerin itaatsizlik ve firarlarına meydan vermemek amacıyla

Faaliyetler ve Lojistik, C. X, Gnkur Basımevi, Ankara, 1985, s.119; Mutlu, *a.g.e.*, s. 59-60.

²¹ Mutlu, *a.g.e.*, s. 34-40.

²² Zekeriyâ Özdemir, I. Dünya Savaşı'nda Amele Taburları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994, s. 115.

²³ İhsan Sakarya, *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Gnkur ATASE Yay., Ankara, 1992, s. 180-182.

Ordu Menzillerince gerekli tedbirler alınmış; Ermenilerin bulunduğu taburlarda çoğunluk olmamalarına özen gösterilmiş; onların kuruluş teşkilatındaki yerleri, aldıkları görevleri ve künye bilgileri Karargâh-ı Umumiye gönderilmiştir.²⁴

Harbiye Nezareti emrinin uygulanmasıyla, işçi taburları olarak da bilinen Amele Taburları askerliğe elverişli Hıristiyan personelden ve yaşlı Müslüman halktan oluşturulmuştur.²⁵

Osmanlı Devleti'nde Birinci Dünya Savaşı esnasında Amele Taburlarında istihdam edilen esirlere ait işlemler, "Üsera Talimnamesi"ne²⁶ uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Talimname gereği, ülkenin çeşitli bölgelerinde esir garnizonları kurulmuş; esirlere ait şahsi işlemler Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İstihbarat Kalemince, esirlerin garnizonlara sevk, iâşe idare ve inzibat işlemleri ile Amele Taburlarında görevlendirilmeleri Menzil Umum Müfettişliğince yerine getirilmiştir. Ancak esirlere ait işlemlerin tek elden ve daha düzenli olarak işletilebilmesi maksadıyla 3 Nisan 1916 tarihinden itibaren Erkan-ı Harp Riyaseti'nce yayımlanan emir doğrultusunda, esirlere ait bütün işlemlerin Menzil Umum Müfettişliğince yerine getirilmiş; Müfettişlik tarafından esirler için tutulan kayıt kuyudat ve künye cetvelleri muntazaman Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İstihbarat Kalemine gönderilmiştir.²⁷

1916 itibarıyla IV. Ordu bölgesinde, Amele Taburlarının yanında sadece inşaat işlerinde çalışan 14 inşaat taburu bulunmaktadır. Bu taburlara ait personel yoklamaları aşağıda tablo olarak verilmiştir.²⁸

²⁴ BCA:BEO. DH-EUM-2.ŞB-00009-00106-001; BCA:BEO: DH-EUM-2.ŞB-00009-00106-002.

²⁵ Orhan Avcı, *Irak'ta Türk Ordusu (1914-1918)*, Vadi Yay., Ankara, 2004, s. 153.

²⁶ "Üsera Talimatnamesi" 1914 yılında yayımlanmıştır. 28 maddeden oluşan talimatnamede, esirlerin sevk ve idaresi, genel izinleri, ayrıcalıkları ve beslenmeleri, esir komisyonları ve disiplin hususları konularında esirlerin hakları ve bunların hangi şartlarda uygulanacağı belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Nebahat Oran Arslan, *Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 47-52.

²⁷ A.g.e., s. 63-64.

²⁸ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 580, Dos. 14, Fih. 003-012.

Tablo 1: 1916 yılı itibarıyla IV. Ordu Bölgesindeki

Tabur İsim ve Numarası	Bulunduğu Mahal	Zabitan						Osmanlı Efradı
		Binbaşı	Yüzbaşı	Mülazım ı Evvel	Mülazım ı Sani	Hesap Memuru	Tabip	
1. İnşaat Taburu	Bilemedik	1	0	1	0	1	1	3030
2. İnşaat Taburu	Taşdurmaz	1	0	1	0	1	0	1535
3. İnşaat Taburu	Kuşçular	0	1	1	0	1	1	1025
4. İnşaat Taburu	Hacı veri	0	1	0	0	1	1	1386
5. İnşaat Taburu	Alçak Gedil	0	0	1	0	0	1	427
6. İnşaat Taburu	Bucak	1	1	0	0	1	0	766
7. İnşaat Taburu	Kelebek	0	1	0	1	0	1	1444
8. İnşaat Taburu	Şekerlide	1	1	0	0	1	1	977
9. İnşaat Taburu	Gariyarbaşı	1	0	0	1	1	1	874
10. İnşaat Taburu	Barbaşı	0	1	1	0	1	0	971
11. İnşaat Taburu	Bahçe	1	0	1	0	0	1	1037
12. İnşaat Taburu	Ayran	0	0	0	1	1	1	947
13. İnşaat Taburu	Aytelli	1	0	0	0	1	0	864
14. İnşaat Taburu	Gürler	1	1	0	0	0	1	724
TOPLAM		8	7	6	3	10	10	16007
TOPLAM		44						
GENEL TOPLAM								20992

Birinci Dünya Savaşında IV. Ordu Menzilinde Amele Taburları

İnşaat Taburu Mevcutları.

Efrad						Yekun	ÖZET BİLGİ
Esir							
Rus	Fransız	İngiliz	Karadağlı	Hintli	Romen		
752	69	136	0	1	0	958	Tabip İngiliz esiridir. İngiliz esirlerden 2'si İtalyan'dır.
302	3	15	0	0	0	320	Esirlerden 1 tabip derdest edilmiştir. İngiliz esirlerden 10'ui İtalyan'dır.
179	2	61	0	0	0	242	İngiliz esirlerden 2'si İtalyan'dır.
404	4	91	0	0	0	499	Tabip İngiliz esiridir. İngiliz esirlerden 2'si İtalyan'dır.
0	0	0	0	287	0	287	Br nefer Karadağlıdır
0	0	3	0	151	0	154	Esirlerden 1 tabip derdest edilmiştir
1	0	7	0	289	0	297	
0	0	1	1	232	1	235	Esirlerden 2'si İtalyan'dır.
0	0	3	0	102	1	106	Esirlerden3'ü İtalyan'dır.
0	0	3	0	205	4	212	Esirlerden3'ü İtalyan'dır.
420	0	25	2	301	0	748	Esirlerden 10'u İtalyan'dır.
1	0	18	0	268	4	291	Esirlerden 13'ü İtalyan'dır.
24	1	12	1	142	0	180	Esirlerden 21'i İtalyan'dır.
0	0	0	0	411	1	412	Esirlerden 2'Si İtalyan'dır.
2083	79	375	4	2389	11	4941	
20948						0	

389
Güvenlik
Stratejileri
Cilt: 15
Sayı: 30

IV. Ordu bölgesinde faaliyet gösteren 14 İnşaat Taburunda 1916 yılı itibarıyla toplam 20.992 personel görev yaptığı görülmektedir. I ve II. Kanal Harekâtına katılan Seferi Kuvvetlerinin mevcudundan fazla olan bu mevcudun %70'i Osmanlı, geri kalan %30'luk kısım ise Müslim ve gayrimüslim esirlerden oluşmuştur. % 30'unu oluşturan esirlerin % 48,3'ünü Hintli Müslüman; %42,13'ünü Rus, %5,57'sini İngiliz, %1,7'si Fransız % 0,22'sini Romen ve % 0,04'ünü de Karadağlı gayrimüslimler oluşturmaktadır. Dolayısıyla toplam mevcudun %87,81'i Müslümanlardan, geri kalanını ise gayrimüslimlerden oluşmaktadır.

IV. Ordu Komutanlığı sorumluluğundaki Toros, Güney Toros ve Amanos Komutanlıklarında çalışan 14 İnşaat Taburunun Mart 1917 tarihindeki mevcutları Tablo 2'de gösterilmiştir.²⁹

İnşaat taburlarına ait birer yıl ara ile verilmiş mevcutlar karşılaştırıldığında, 1917 yılında bir önceki yıla göre sadece 611 personel eksilerek 20.381'e düştüğü, ancak genel mevcutların fazla olduğu görülmektedir. Mevcutlardaki asıl değişiklik, 1917 yılında taburlarda çalışan Osmanlı personelinin %52'lik düşüşle 8421'e gerilemesidir. Bunun yanında, 1917 yılında, Osmanlı halkının eksilen kısmını Rum, Ermeni, İtalyan ve diğer milletler oluşturmuştur. Çalışan Müslüman sayısında bir yıl içerisindeki %35'lik bu düşüşe bakıldığında, Müslüman personelin cephelerde ya da cephe yurtiçi bölgelerde zirai faaliyetler başta olmak üzere daha hafif işlerde kullanıldığı değerlendirilebilir.

²⁹ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 580, Dos. 14, Fih. 006-002.

Tablo 2: 1917 yılı itibarıyla IV. Ordu Bölgesindeki İnşaat Taburu Mevcutları.

Taburlar	İslam	Rum	Ermeni	Diğer Milletler	İngiliz	Hindli	rus	Fransız	Roman	İtalyan	Karadağlı	TOPLAM
1. Tabur	1756	1286	362	46	60		564	69	1	5		4149
2. Tabur	471	635	91	2	10		114	1	16	10		1350
3. Tabur	312	774	160	11	60		168	2		1		1488
4. Tabur	376	389	255	3	9		501	6		6		1545
5. Tabur	149	126	42	1		239					1	558
6. Tabur	353	255	150	26	3	134	86			1		1008
7. Tabur	762	210	238	28	8	239	76			1	1	1563
8. Tabur	533	97	289	12	2	469				1	1	1404
9. Tabur	541	194	63	2	3	86		1	1	5		896
10. Tabur	1163	227	206	22	4	307			144	6		2079
11. Tabur	373	131	120	4	16	248	53			15		960
12. Tabur	542	203	49	39	20	106		1	2	33		995
13. Tabur	666	115	132	24	9	473	26	1		13		1459
14. Tabur	424	154	37	13	1	295			1	2		927
TOPLAM	8421	4796	2194	233	205	2596	1588	81	165	99	3	20381

Yine IV. Ordu bölgesinde faaliyet gösteren 14 Amele Taburuna ait 1917 yılı mevcutları incelendiğinde, günümüzde hâlen tartışma konusu olan Ermenilerin Amele Taburlarında çalışma oranları, 2194 mevcutla, %10 civarındadır. Bu düşük oranda, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefiki Almanya'nın Ermenilere ve tehcire bakışları etkili olmuştur. Özellikle Osmanlı Ordusunda görev yapan Almanlar, kendileri için son derece önemli olan Bağdat Demiryollarının güvenliği için Rus, İngiliz ve Fransızlarla daima iş birliği içerisinde olan ve "iç düşman" olarak tanımladıkları Ermenilere hiçbir zaman güvenmemiş; IV. Ordu bölgesine doğru tehcir edilen Ermenileri de aynı sebeple demiryollarında çalıştırmaktan uzak tutma gayreti içerisinde olmuştur.³⁰

IV. Ordu bölgesinde faaliyet gösteren İnşaat Taburlarında 1916 yılında %87,81, 1917 yılında ise % 54 oranında Müslüman halk ve esirin çalıştığı tespit edilmiştir. Ali Satan'ın Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı belgelerine dayanarak yaptığı *Birinci Dünya Savaşı'nda Amele Taburları* isimli incelemesinde ise Müslim ve gayrimüslim çalışanlar hakkında çok daha farklı oranlar verilmiştir. Bu çalışmada, I. Ordu Komutanlığına bağlı 15.052 mevcutlu dokuz Avrupa kıtası Amele Taburunda %12,4; 11.134 mevcutlu 10 Asya Kıtası Amele Taburunda %26,3; 5.100 mevcutlu Halep Menzil Müfettişliği Amele Taburunda %37; 7.000 mevcutlu III. Ordu Amele Taburunda %11,8 ve 9.649 mevcutlu IV. Kolordu Amele Taburunda ise %27,6 oranında Müslüman personel görev yaptığı belirtilmiştir. Bu Müslümanlar genellikle artık birinci kademede savaşamayacak 40 yaş üstü kişilerdir.³¹ ATASE belgelerine dayanılarak yapılan her iki incelemenin sonuçları, Erik-jan Zürcher'in, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi* isimli çalışmasında bu taburlarda %75 oranında Ermeni, Süryani ve Rumların çalıştırıldığı ve Müslümanların bulunmadığına

³⁰ Kerem Çalışkan, *Alman Cihadı ve Ermeni Sürgünü, Remzi Kitabevi*, İstanbul, 2015, s. 115-123.

³¹ Ali Satan, *I. Dünya Savaşı'nda Amele Taburları*, www.turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/dunya-savasinda-amele-taburlari, s. 2 (Erişim Tarihi 22.12.2017).

dair Batı literatüründeki yaygın bir kanaatin doğru olmadığını ispatlamaktadır.³²

3. Kadın İşçi Taburları

Birinci Dünya Savaşı'nda erkek nüfusun büyük oranda cepelerde bulunması, ailelerin yükünü kadınların üzerine bindirmiş; kadınlarda Amele Taburu benzer organizasyonlarda cephe gerisinde faaliyet göstermiştir. Eşlerinin terzi, berber ve sanatkârlık dükkânında çalışan ve ürettikleri ürünleri şehirlere getirerek satan kadın sayısında artış olmuştur. Ekonomik hayatın içerisinde daha fazla yer almak zorunda kalan kadınlar, eksilen iş gücüne katkı sağlamak maksadıyla Kadın İşçi Taburu bünyesinde çalışmıştır. Benzerleri Alman ve Avusturya-Macaristan Devletleri'nde denenerek başarılı sonuçlar alındığından, Osmanlı Devleti'nde de "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi"³³ kurulmuştur.³⁴ Bu Cemiyet'le iş birliği içerisinde oluşturulan Kadın İşçi Taburları, I. Ordu Komutanlığı bünyesinde, Ekim 1916 tarihinden itibaren faaliyetlerine başlamıştır. İşçi Taburunda görevli kadınlar kâtiplik, açıcılık, hastabakıcılık, terzilik ve genel işçilik alanlarında çalışmıştır.³⁵ Deneme amaçlı 10-40 yaşları arasında 200 kadından oluşan Kadın Amele Taburunda, kadınlar maaşlı memurlar ve günlük ücretli işçiler olmak üzere iki farklı grupta hizmet etmiştir. Personelleri arasında tabur ve bölük komutanı, hesap memuru, tabur baş kâtibesi ve

³² Erik-şan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi, 1908-1928*; (Yay. Haz. Ece Tumatör, Mehmet Beşikçi, Çev: Ergun Aydınöğlu.), Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005, s. 210.

³³ Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi 24 Ağustos 1916 tarihinde Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa ile Naciye Sultan'ın teşebbüs ve himayelerinde kurulmuştur. 18-30 yaşlarındaki çocuksuz bayanların katılımı ile hizmet veren tabur, 1917 yılında Çapa'da Nazif Paşa Konağı'nda, Fatih'te Servili Medresesi'nde ve Üsküdar'da Şemsi Paşa'da Darüssınaiyye açmıştır. Binlerce kadının çalıştığı bu yerlerde başta Harbiye Nezareti olmak üzere diğer nezaretlerden de alınan siparişler karşılanmaya çalışmıştır. Bu siparişlerin başında askerî ceket, pamuklu iç çamaşır, gömlek ve yorgan gelmektedir.

³⁴ Mutlu, *a.g.e.*, s.127.

³⁵ Sadık Sarısaman, "Birinci Ordu Kadın İşçi Taburu", *AKDYYK, ATAM*, 22.12.2017, 695-723, s. 695.

kadın bölükbaşlarının yanında ayrıca ziraat ve yol mühendisleri ile revir ve hasta bakıcıları da bulunmuştur. Erkeklerle aynı işleri yapmaları planlanan bu taburlar, daha ziyade kendilerine tahsis edilen arazilerde ziraatla meşgul olmuştur. Bu taburlar doğrudan doğruya Ordu Komutanlarına bağlı olarak çalışmış; taburların tayın, taltif ve ihraç gibi konuları Ordu Komutanlıklarınca icra edilmiştir.³⁶

IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'da Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi'ne destek vermek için IV. Ordu Komutanlığı bünyesinde "Kadın Amele Taburları" teşkil etmiştir. Bu taburlar genel itibarı ile Çukurova'daki tarım alanlarında görev yapmıştır.³⁷ IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Müslüman kadınlardan oluşturulan Kadın Amele Taburlarından başka, kendi ordu bölgesinde Ermeni göçmenlerin hayat şartlarının kolaylaştırmak maksadıyla kadın göçmenleri askerî imalathanelerde ücretleri mukabilinde çalıştırmış; bunların çalışma şartlarını ve ücretlerini düzenlemek için gerekli tedbirleri almıştır.³⁸ Örneğin, 14 Haziran 1917 tarihi itibarı ile Halep'teki kurum ve okullarda 8951'i göçmen ve 4037'si yerli olmak üzere toplam 12.988 Ermeni personel çalışmıştır. Bunlardan Beyrut'taki atölyelerde Vali Azmi Bey'in himayesinde çalışan 3000 kadın ve genç kıza ordu ambarlarından birer ekmek ve gündelik verilmiştir. Benzer uygulama Şam, Halep ve Birüs'sebi'de ordu ihtiyacı için çalışan sanat erbabına da uygulanmıştır.³⁹ IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın 16 Kasım 1917 tarihinde yayımladığı emirde, kadın işçilerin iase ve ibateleri ile şahsi temizliklerinin Halep Menzil Müfettişliğince sağlanacağı belirtilmiştir. Aynı emirde Ermeni işçi kadınların sağlık muayeneleri Sıhhiye Müfettişliği doktorlarınca yapılacağı, muayene ve ilaç ücreti alınmayacağı ve bu tabur için Menzil Müfettişliğince yapılan bütün

³⁶ Mutlu, *a.g.e.*, s.127-131.

³⁷ Sarısamam, *a.g.m.*, 22.12.2017.

³⁸ Ahmet Tetik, "4.Ordu Komutanlığı'nın Bölgesinde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele ve İnsani Yardım Çalışmaları", *Ermeni Araştırmaları*, S.30, 2008, 1-21, s. 14-15.

³⁹ Hikmet Özdemir, *Cemal Paşa ve Ermeni Göçmenler - 4. Ordu'nun İnsani Yardımları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 203-208.

harcamaların IV. Ordu Komutanlığı'ndan isteneceği ifade edilmiştir.⁴⁰

4. Osmanlı Ordusunda Amele Taburlarının Faaliyetleri

Osmanlı Ordusunda Ordu Menzil Müfettişlikleri emrinde görev yapan “A Tipi” Amele Taburları destekledikleri orduların ikmal ve tahliye hizmetlerini tam, zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirebilmeleri ve menzil hizmetlerini yürütülebilmesi maksadıyla geri bölgede ihtiyaç duyulan bütün alanlarda görev yapmıştır. Bunun haricinde, bu taburlar özellikle IV. Ordu menzil bölgesinde Toros ve Amanos tünellerinin açılabilmesi ve Süveyş Kanalı'na doğru demiryolu hattının uzatılabilmesi için yoğunlukla demiryolu ve dekovil yapım faaliyetlerinde kullanılmıştır.

4.1. Amele Taburlarının Genel Faaliyetleri

“A Grubu” Amele Taburları genel anlamda yol, kanal, demiryolu yapım ve onarımı, istihkâm, ağaç kesme, tahıl üretimi ve hasat, iletişim, silah, cephane, ayakkabı üretimi, istasyonlarda tahmil-tahliye faaliyetleri, inşaat işleri, çekirge ile mücadele ve erzak taşıma gibi faaliyetlerde kullanılmıştır.⁴¹ Taburların kullanımları esnasında her defasında ihtiyaca göre farklı yerlerde ayrı görevler verilmesi esas alınmıştır.⁴² Örneğin 14 Kasım 1918 tarihinde lağv edilen Bağdat Hattı 1. İnşaat Taburunun Birinci Dünya Savaşı boyunca icra ettiği faaliyetler şunlardır:⁴³

1. 16 Eylül 1914 tarihinde III. Amele Taburu olarak Antalya'da kurulmuştur.
2. 01 Mart 1915 tarihinde Soma'ya nakil edilmiştir.
3. 27 Mayıs 1915 tarihinde Menemen ve Karşıyaka'ya nakil edilmiştir.
4. 9 Ekim 1915 tarihinde Bandırma bölgesinde yol yapımı faaliyeti için gitmiştir.

⁴⁰ Tetik, a.g.m., s. 14-15.

⁴¹ Avcı, a.g.e., s. 153.

⁴² ATASE Arşivi, BDH: Kls. 172, Dos. 744, Fih. 071-03.

⁴³ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 865, Dos. 930, Fih. 2-45.

5. 2 Şubat 1916 tarihinde Çanakkale cephesinde Soğanderesi bölgesinde dekovil hattı döşemiştir.
6. 18 Mayıs 1916 tarihinde Re'sulayn şimendifer hattında ve Pozantı Menzil Komutanlığı emriyle Toros İnşaat Hattı şirketi emrinde II. Amele Taburu ismiyle yol yapımında çalışmıştır.
7. 28 Kasım 1916 tarihinden lağv edildiği 14 Kasım 1918 tarihine kadar Bağdat Hattı I. İnşaat Taburu olarak faaliyet göstermiştir.

Amele Taburlarında yol yapım ve onarımında çalışacak usta personel ihtiyacını karşılamak maksadıyla Ermeniler arasından yol inşaatına ve marangozluğu yatkın olanlar, Fırat nehri boyunca yol ve şahtur yapımında kullanılmak üzere seçilerek Fırat Menzil Müfettişliğine gönderilmiştir.⁴⁴ Demiryolları işletmelerinde istihdam edilen ateşçi, makinist ve memurların da büyük bir kısmı Ermenilerdir. Ancak Ermenilerin yanında Rumlar da çalıştırılmıştır.⁴⁵ Yine seferberlik sebebiyle askere alınan gayrimüslimlerden sanat sahibi olanların kendi mesleklerinde çalıştırılması kapsamında, Bitlis merkezindeki gayrimüslim taşçı ustaları kışla inşaatlarında asker olarak çalıştırılmak üzere Bitlis merkezinde bırakılmıştır.⁴⁶

Amele Taburları kısa süreliğine ziraat işlerinde de kullanılmıştır. Adana ve civarındaki pamuk, hububat ve çapa işleri için Hükümet tarafından gönderilen teşviklerin gelmemesi, yöredeki mevsimlik işçilerin askere alınması ve Ziraat Bankası ile Deutsche Bank'dan istikraz taleplerinin karşılanmaması dolayısıyla, mahsulün mahvolmadan zamanında toplanarak nakliyesi için son çare olarak 1000 hayvan ile Osmaniye, Pozantı ve Göynük yollarında çalışan Amele Taburlarından 3000 personel bir aylığına görevlendirilmiştir. Yine hasat yerlerine gönderilmek üzere Ankara-Sivas hattında çalışan ameleler de gerekli yerlere gönderilmiştir. Niğde'de de köylerde ziraatla uğraşacak erkek kalmadığından resmî daireler bir ay süre ile tatil edilip memurlar köylere

⁴⁴ Mutlu, *a.g.e.*, s. 85.

⁴⁵ Mutlu, *a.g.e.*, s. 102.

⁴⁶ M. Abdülhalik Renda, *Hatırat*, (Yay. Haz. Ayaç Demirci-Sabri Sayarı), YKY Yay., İstanbul, 2018, s. 155.

tohum ekimi için görevlendirilmiştir.⁴⁷ Ancak Amele Tabur personelinin ziraat işlerinde fazla ehil olmamaları işin zamanında bitirilememesine neden olmuştur. Örneğin genişliği 30 zirai⁴⁸ geçmeyen bir yerde 40 kişilik bir Amele Taburu personeli 16 gün çalışmış, ancak işi zamanında bitirememiş ve sonuçta ürüne zarar vermiştir.⁴⁹

Harp esirlerinden Müslüman olanlar 1916 yılından itibaren yol işlerine nazaran daha hafif olan ziraat işlerinde kullanılmıştır. Bu kapsamda, 998 Müslüman esir, Musul'dan Adana'ya ziraat işlerinde kullanılmak üzere sevk edilmiştir. Yine harp esirleri arasındaki sanatkâr fabrikalarda kullanılmış; doktorlardan da Amele Taburlarında tabip olarak ücreti mukabilinde faydalanılmıştır.⁵⁰

Amele Taburları ziraat işlerinin yanında çekirge ile mücadele faaliyetlerinde de kullanılmıştır.⁵¹ Ancak bu taburlar Anadolu'daki çekirge istilaları ile mücadelede çok başarılı olamadığı gibi taburların işlerinde de sorunlar yaşanmıştır. Menzil Umum Müfettişliğine bağlı olarak çalışan Amele Taburlarının işleri Harbiye Nezareti tarafından karşılanması esas alınmıştır. Ancak çekirge ile mücadelede için gönderildikleri yerlerde iş merkezleri bulunmuyorsa, taburların işlerinden mahalli idareler sorumlu tutulmuştur. Bu ise zaten kıtlık çekmekte olan yöre halkını zor durumda bırakmıştır.⁵²

Birinci Dünya Savaşı'nda insan gücü eksikliğinden dolayı, özellikle Anadolu-Bağdat Demiryolu hattının işletilmesi, yol, köprü ve muhtelif inşaatlarda kullanılmak üzere ağaç kesim işlerinde de Amele Taburları kullanılmıştır. Zonguldak ve Ereğli kömür madenlerinden⁵³

⁴⁷ Mutlu, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁸ 55-80 santimetre arasındaki ölçü birimi.

⁴⁹ İhsan Et-Tercüman, *Çekirge Yılı Kudüs 1915-1916*, (Çev. Ali Benli), Klasik Yay., İstanbul, 2012, s. 120-121.

⁵⁰ Avcı, *a.g.e.*, s. 154-155.

⁵¹ ATASE Arşivi BDH: Kls. 1334, Dos. 819, Fih. 3-3.

⁵² Mutlu, *a.g.e.*, s. 96.

⁵³ 18. yüzyıl başlarında Ereğli ve linyit yataklarından çıkarılan kömür Anadolu için yeter seviyededir. Ereğli kömür yataklarından 1896 yılından itibaren işletilen Fransız La Societe Française d'Heraclee (Ereğli Fransız Şirketi) tarafından 1910 yılında yıllık 500.000 tondan

çıkarılan kömürün denizyoluyla sevki Rusların Karadeniz'deki donanmalarınca engellendiği ve Lübnan ve Trablusşam'daki kömür ocaklarının günlük kapasitesi sadece 450 ton olduğu için, Ordunun oduna olan bağımlılığı artırmıştır. IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa demiryolu idarelerinin odun ihtiyacını karşılamak amacıyla Rumkale, Birecik, Lübnan ve Kermel ormanlarına Amele Taburları göndermiştir. Amele Taburları ihtiyacı karşılayacak odunu kesemeyince, IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa önce Depo Alaylarındaki erlerden faydalanma yoluna gitmiş; onlardan da gerekli verimi alamayınca, artan ihtiyaç karşısında bu işi para ve vesika karşılığında müteahhitlere yaptırmıştır.⁵⁴

Nihayet, Osmanlı-Rus Harbi'nde Osmanlı askerinin hayvan eksikliğinden dolayı hayvanlarla beraber top taşıdıkları⁵⁵ gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda da Amele Taburları erzak kollarındaki hayvanların yetersiz gelmesi üzerine, harekât bölgesine erzak taşıma faaliyetlerinde kullanılmıştır. Örneğin, III. Ordu bölgesinde, Bitlis'ten Erzurum'a doğru Menzil Müfettişliklerini sorumluluğunda hayvan kızakları ile gerçekleştirilen sevkiyat kış şartlarında zorlaşınca, kızaklar bölge halkı ve bunun da mümkün olmadığı durumlarda Amele Taburları tarafından çekilmiştir. Her bir personel, 10 kilogram kendisi ve 15 kilogram da ordu için olmak üzere toplam 25 kilogram erzakı cepheye ulaştırmıştır.⁵⁶

4.2. IV. Ordu Bölgesinde Amele Taburlarının Yol Yapım Faaliyetleri

IV. Ordu bölgesinde Amele Taburlarının kullanıldıkları faaliyetlerin başında kara ve demiryolu yapımı ile onarımı gelmektedir. Özellikle savaşın başlangıcında III., IV. ve VI. Orduların merkezle neredeyse tek bağlantısı olan Anadolu-Bağdat demiryolu hattının açılmamış olan Toros ve Amanos tünelleri ve ihtiyaç duyulan diğer

fazla kömür üretilmiştir. Edward Mead Earle,, *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı, (1903-1923)*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 22.

⁵⁴ Mutlu, a.g.e., s. 108-113.

⁵⁵ Bayır, a.g.m., s. 19.

⁵⁶ Renda, a.g.e., s. 158-159.

yolların yapımında bu taburlardan faydalanılmıştır.⁵⁷ Sert tedbirleri ile açık ve net emirler vermesi ile tanınan IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Şam civarındaki yolların zamanında bitirilebilmesi için Şam Valisi Hulusi Bey'e şu emri vermiştir:

“Şimdi Koltuğunuzun altında ne varsa, hepsini masanın üstüne atınız, dedi mühendis şaşırды, hepsini, hepsini son kâğıda kadar! Ve şimdi karşımda durunuz. Gözlüklü mühendis boş kolları ile dikili kaldı. Size yalnız şunu emrediyorum. Bu yolun o tarihte bitmesi içi ne kadar paraya, ameleye, kazma ve küreğe ihtiyacınız vardır. Gidip dairelere haber vereceksiniz... Yol o tarihte bitmezse sizi son taşların atıldığı yerde idam ettireceğim. Başmühendisin idam edilmediğine tabi şüphe etmezsiniz. Yol saati saatine bitti.”⁵⁸

Ali Fuat Erden de IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın Ordu Erkan-ı Harbiyesi'nden gönderilen emrin sonuna "...O gün yolu otomobille teftiş edeceğim. Otomobil nerede duraklarsa, yolun inşasıyla görevli memur orada gömülecektir." cümlesini eklediğini ve hiçbir mühendisin gömülmediğini belirtmiştir.⁵⁹

IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın üzerinde hassasiyetle durduğu yol yapımları için Bölgesindeki Amele Taburlarınca icra edilen başlıca faaliyetler şunlardır:⁶⁰

1. Aralık 1914 tarihinde, düşman harp gemileri, Mersin'den Gazze'ye ve Ariş'e kadar Suriye ve Filistin arasındaki telgraf hatlarını, şose ve şimendifer köprülerini, iskele ve istasyonlarını, avcı siperlerini ve yollar üzerindeki halka ait nakil vasıtalarını top ve makineli tüfek atışları ile tahrip etmiştir. IV. Ordu

⁵⁷ Cemal Paşa, *Anılarım, 1913-1922*, (Haz: Fahri Parin), Paraf Yay., İstanbul, 2010, s. 319-325.

⁵⁸ Atay, a.g.e., s. 85-86.

⁵⁹ Ali Fuat Erden, *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003, s. 114.

⁶⁰ Mutlu, a.g.e., s. 78-80.

Komutanlığının yurt içi ile bağlantısının devamı için şose ve şimendifer hatları Amele Taburları vasıtasıyla onarılmış, en önemli ikmal noktaları olan Racu-İslahiye-Ma'muriye yolunun yapımı için 40.000 lira para ve üç bölüklü Amele Taburu gönderilmiştir. Yolun daha hızlı yapılabilmesi için Halep ve Adana Vilayetleri ve Cebel-i Bereket sancağı yöre halkı da bu iş için sevk edilmiştir. Yine de yol tamamıyla açılmamış, Dahiliye Nezaretinin önerisi ile İslahiye ve Bahçe kazalarından ameale toplanmasına ve taş nakil etmek üzere de 200 adet öküz ve öküz arabası sevkine karar verilmiştir.

2. IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Ordusunun Anadolu ile tek irtibat noktası olan Pozantı-Tarsus yolu ile İskenderun-Halep arasındaki şose yolun onarımını Amele Taburları marifetiyle yaptırmıştır. Cemal Paşa, bunun için gerekli olan para, alet edevat ve taburları başmühendislerin emrine vererek sekiz ay gibi kısa bir sürede tamamlamıştır. Böylece IV. ve VI. Ordular için başta mühimmat olmak üzere İstanbul'dan sevk edilen malzemeler Pozantı-İslahiye güzergâhı ile Halep'e kadar sevk edilebilmiştir.
3. İlerleyen tarihlerde Filistin'e bir İngiliz taarruzunu ihtimal dahilinde gören IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Şam-Kunrytra-Cisr-i Binat, Yakup, Teberiyeye, Nasıra-Afule- Cünayn-Nablus-Şam-De'ra ve Hayfa şoselerini Aralık 1915 tarihinde her tür otomobilin geçişine müsait hale getirerek Filistin'i Suriye'ye bağlamıştır. Yolların yapımında Mersinli Cemal Paşa ile Şam Valisi Hulusi Bey'i görevlendirmiştir.
4. II. Kanal Harekâtı için Birüs'seba'dan Birüşhasene'ya kadar 150 kilometrelik şose yol Mart 1915 –Şubat 1916 tarihleri arasında Çöl Menzil Müfettişi Albay Behçet Bey komutasında tamamlanmıştır.
5. IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa görev yaptığı esnada, Ordusunun harekât-lojistik imkân ve kabiliyetini artırmak maksadıyla 600 kilometresi yeni inşa ve 450 kilometresi de onarım olmak üzere toplam 1000 kilometreden fazla yol

yaptırmıştır. Bu yolların çoğu Aralık 1915 tarihi itibarı ile tamamlanmıştır. Yol yapımı için her biri ortalama 2000'er mevcutlu 10 Amele Taburu kullanılmıştır. Hizmete açılan bu yollar aşağıda tablo halinde verilmiştir.⁶¹

Tablo 3: Cemal Paşa tarafından Amele Taburları Marifetiyle Yapıtılan ve Onarılan Yollar.

	GÜZERGÂHI VE DURUMU	DURUMU	UZUNLUĞU
1	Şam-Kantra-Cisr-i Binat-Yakup-Teberiyе-Nasıra-Afule	Yeni	55 km.
2	Amman- Eriha	Yeni	170 km.
3	Halilü'r-rahman- Birüs'sebi	Yeni	55 km.
4	Birüs'sebi-Hafirülavce-Birüşasene-Cefr	Yeni	180 km.
5	Kudüs-Yafa	Onarım	62 km.
6	Şam-Beyrut	Onarım	112 km.
7	Zahle-Ba'albek	Onarım	20 km.
8	Reyak-Beyrut	Yeni	11 km.
9	Pozantı-Tarsus	Onarım	78 km.
10	Osmaniye-İntilli- İslahiye-Raco-Katma	Yeni-Onarım	120 km.
11	Halep-İskenderun	Yeni	140 km.
	TOPLAM		1003 km.

Harbin başlamasını müteakip, I., II., III. ve V. Orduların Amele Taburları kendi bölgelerinde faaliyetlerini icra ederken, IV. ve VI. Ordulardaki Amele Taburları Anadolu-Bağdat Demiryolu hattının açık bulundurulması maksadıyla gerektiğinde müştereken kullanılmıştır. 17 Kasım 1915 tarihi itibarı ile IV. ve VI. Ordu Menzil Müfettişliklerinde Alluce, Kasayına, Alluce, Birüs'sebi, Halilü'r-rahman, Salt, Fatire'de (Alluce-Birüs'sebi dekovilleri ve Birüs'sebi-Rahle demiryolları hâlen inşaat halindedir) Amele Taburları ile Bağdat ve Musul'da Amele

⁶¹ Özdemir H, *Cemal Paşa*, s. 328.

birlikleri bulunmaktadır.⁶²

Yine Halep Vilayeti içerisindeki yolların yapımını hızlandırmak amacıyla, 25 Haziran 1917 tarihinde Vilayet sınırları içerisindeki kısmına Kilis Kazası, Adana Vilayeti dahilinde olan kısmına da Hassa ve İslahiye Kazalarındaki ahalinin sevk edilmesi ve Amele Taburlarına dâhil edilmesi Dâhiliye Nezareti'nden istenmiştir.⁶³

1916 yılı Mart ayında, IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, kendi imzasıyla, Başkomutanlık Vekâletine IV. Ordu bölgesinde faaliyet gösteren Amele Taburları ile ilgili ayrıntılı bir rapor göndermiştir. Bu rapora göre hazırlanan tablo aşağıdadır.⁶⁴

Tablo 4: 1916 yılında IV. Ordu Bölgesinde Faaliyet Gösteren Amele Taburları.

Birlik İsmi	Mevcut	Görevleri
1. Amele Tb.	1752	Birüşhasene- Birinci Habre arasındaki yol inşası
1. Amele Tb.	960	Hafire- Makfibe arasındaki yol inşası
2. Amele Tb.	700	Çöl Komutanlığı emrinde, çölde dekovil hattı döşemek
3. Amele Tb.	--	Personel zayıatından dolayı lağiv edilmiştir.
4. Amele Tb.	--	Personel zayıatından dolayı lağiv edilmiştir.
5. Amele Tb.	765	Hicaz hattı Mısır şubesi başmühendisliğinin emrinde
6. Amele Tb.	650	I.Sefer Kuvvetleri Komutanlığının emrinde seygar Amele Taburu
7. Amele Tb.	1200	1.Kolordu Komutanlığı emrinde
17. Amele Tb.	1000	1 bölük .Maan Şubesi,1 bölüğü sürekli tamirat için Hicaz İşletme İdaresi emrinde, diğer 2 bölük Şam-Kantara yolunda

⁶² Genelkurmay Başkanlığı, *a.g.e.*, 1985, s. 223-229; Mutlu, *a.g.e.*, s. 61.

⁶³ Mutlu, *a.g.e.*, s. 81.

⁶⁴ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 172, Dos. 744, Fih. 071-03.

18. Amele Tb.	600	Hicaz Hattı Mısır Şubesi başmühendisliği emrinde
Hicaz Hattı Şimendifer Tb.	1344	Hicaz hattı Mısır şubesi başmühendisliğinin emrinde
Mısır Şubesi 3. Şimendifer Tb.	1700	Hicaz hattı Mısır şubesi başmühendisliğinin emrinde
1. Şimendifer Tb	1751	Medine'dedir.
Halep Amele Tb.	300	Hicaz hattı Mısır şubesi başmühendisliğinin emrinde
1, 2, ve 3. Daimi Tamir Bölükleri	500	Birus'sebi--Birüşhasene yolunun sürekli tamirâtı

IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, aynı raporunda Diyarbakır-Bitlis yolu için mevcutları 500 ile 1000 arasında değişen beş adet yeni Amele Taburu teşkil etmeyi planladığını, teşkilinin tamamlanmasına müteakip sevk edileceğini bildirmiştir.⁶⁵

Yurtiçi bölgesi Şimendifer Şubesine emrinde görev yapan dörder bölüklü iki adet “Şimendifer Amele Taburu”, Birinci Dünya Savaşı başlangıcında IV. Ordu bölgesinde bulunan Hicaz Demiryolları hattında kullanılmıştır. Binbaşı Cemil emir ve komutasındaki I. Tabur, Şam-Elula arasındaki ana demiryolu hattında; Binbaşı Şevki emir ve komutasındaki II. Tabur ise Hayfa-Afule-Kudüs-Yafa arasındaki sahil kesimine yakın demiryolu hattında çalışmıştır.⁶⁶ Bu taburların subayları istihkâm sınıfından, erleri Suriye ve Irak halkından seçilmiştir.⁶⁷ Savaşın ilerleyen yıllarında, bir alay komutasında iki taburlu 20 bölükten fazla kuvvet, demiryolu yapımı ve onarımında kullanılmıştır. Bu bölüklerden 15. ve 17.bölükler “Suriye ve Garbi Arabistan Umum Komutanlığı” emrine gönderilerek Suriye demiryollarında görevlendirilmiştir. Harbin sonunda ise, bu birliklerin büyüklükleri altı tabura kadar çıkarılmıştır.

⁶⁵ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 172, Dos. 744, Fih. 071-03.

⁶⁶ Ömer Kamil Günçan, *Demiryollarının Ülke Stratejisine ve Ekonomisine Etkinliği*, HAK Yay., Ankara, 1992, s. 22.

⁶⁷ Mutlu, *a.g.e.*, s. 100.

Bu birlikler harp süresince yaklaşık 250 kilometrelik dekovil hattı inşa etmiştir.⁶⁸ Demiryollarında çalışan Amele Taburları, yeni hatların yapımı yanında tamirlerini de gerçekleştirmiştir. Ayrıca kötü hava şartlarından dolayı kapanan hatların açılması ve kırılan tellerin tamirinde Amele Taburu personeli yanında bölgeden amele tedarikine gidilerek de yapılmıştır.⁶⁹ Amele Taburlarının istihkâmcılık faaliyetleri kapsamında, askeri harekâtın devamı için nehirlerdeki akışları düzenlemek maksadıyla set yapımında kullanılmıştır.⁷⁰

İhsan Et-Tercüman, *Çekirge Yılı-Kudüs* isimli hatıratında, IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın Kudüslü Yahudi ve Hıristiyanları yol yapımı, demiryolu için temel kazılması, sokaklardan çöplerin toplanması gibi zor ve güç işlerde çalıştırılarak küçük düşürdüğünü, buna rağmen Şam bölgesindeki Hıristiyan azınlıkları bölge halkının desteğini kazanmak maksadıyla askerî hizmetten muaf tuttuğunu veya katiplik ve idari işlerde görevlendirildiğini; bu konuda adil davranmadığını iddia etmektedir.⁷¹

IV. Ordu bölgesinde, Ordu Menzil Müfettişliğine bağlı olarak görev yapan Amele Taburlarından eksilen personel, Antep ve Baalbek gibi yerlerde konuşlu Depo Alaylarından tamamlanmıştır. Depo Alaylarından Amele Taburlarına personelin üniformalı olarak sevki istenmiş; ancak bu durumun mümkün olamaması durumunda personel yerel kıyafetleriyle sevk edilmiştir.⁷²

5. Amele Taburlarının Çalışma Şartları, Güvenlik ve İşleri

Amele Taburlarında günlük çalışma mesai saatlerine göre yapılmıştır. Mesai, 06.00-19.00 saatleri arasında ve öğlen arası bir saatlik mola verilerek uygulanmıştır.⁷³ Amele Taburlarında çalışan personele

⁶⁸ Onur, *a.g.e.*, s. 73-80.

⁶⁹ Mutlu, *a.g.e.*, s. 101.

⁷⁰ Avcı, *a.g.e.*, s. 97.

⁷¹ Et-Tercüman, *a.g.e.*, s. 58.

⁷² ATASE Arşivi, BDH: Kls. 172, Dos. 744, Fih. 071.

⁷³ Alexander Aaronsohn, *Türk Ordusuyla Filistin'de "Bir Yahudi Askerin 1.Dünya*

yaptıkları işlere göre yevmiye ödenmiştir. Hatta Ermenilere daha yüksek ücret ödendiği durumlar da olmuştur. Örneğin aynı taburdaki Ustabası Manok'a 30 Kuruş, Dülger Minyas'a 25 Kuruş, Duvarcı Agop'a 25 Kuruş ve Duvarcı Manok Çakıryan'a 25 Kuruş alırken; Müslüman duvarcılardan Sait oğlu Orhan'a 20 Kuruş, Duvarcı Hüseyin oğlu Hasan'a 23 Kuruş, Duvarcı Ömer oğlu Veysi'ye 27 Kuruş ve Yağcı Muammer oğlu Ömer'e 20 Kuruş ödenmiştir.⁷⁴

Yaptıkları işlerin silahlı olmayı gerektirmemesi, zararlı olabilecekleri kontrol altında tutmak ve düşmana silahlı olarak katılmalarını engellemek maksadıyla silahsız olarak kurulan Amele Taburların güvenliği ve disiplinini silahlı jandarma ve komuta kademesince sağlamıştır.⁷⁵ Savaş koşulları, jandarmanın eksikliği ve taburlardaki rütbeli personelin yetersizliği gibi nedenlerle Amele Taburlarında sık sık saldırılara varan asayiş olayları yaşanmıştır. Bu saldırılar yoğun olarak VI. Ordu bölgesindeki Re'sülayn-Bağdat hattında yaşanmıştır. Bölgedeki yerel Bedeviler, Amele Taburlarına saldırmış; hiçbir şey bulamazlarsa amelelerin yevmiyelerini gasp etmiştir. Bazen de Amele Taburundaki Müslim ve gayrimüslimler arasında küçük çaplı asayiş olayları yaşanmıştır.⁷⁶

Jandarma birliklerinin bulunmadığı yerlerde, IV. Ordu menzil bölgesinde yol yapımı için gayrimüslim askerlerden teşkil edilen Amele Taburlarının güvenliğini bölge halkından oluşturulan silahlı Arap askerleri sağlamıştır. Amele Taburunda göreve başlayan Alexander Aaronsohn, Gaile'ye götürülerek Safed ve Teberiyeye arasında Şam'dan kıyıya bağlantı sağlayan demiryolu hattının kesintiye uğraması durumunda birliklerin karayolundan sevklerinin planlandığı alternatif yol yapımında çalıştırılmıştır. IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Amele Taburlarındaki gayrimüslimleri silahsızlandırmasının yanı sıra, bütün gayrimüslim halkın da şahsi silahlarını toplatmış ve köylerini fiziksel

Savaşı Nottarı, Selis Kitaplar, İstanbul, 2003, s. 42-44.

⁷⁴ Mutlu, *a.g.e.*, s. 163-167.

⁷⁵ Beyoğlu, *a.g.m.*, s. 6.

⁷⁶ Mutlu, *a.g.e.*, s. 148-149.

olarak koruyan dikenli telleri Kanal Harekâtında kullanmak üzere cepheye sevk etmiştir. Ailelerinin Araplara karşı korumasız kalmasından endişelenen Amele Taburundaki gayrimüslim askerler zamanla firar etmiştir.⁷⁷

Menzillere bağlı olarak görev yapan Amele Taburları, sevk edildikleri yerlerde orduya ait, koğuş ve garnizonlarda konaklamıştır. Bu mümkün olmadığı durumlarda ise taburlar devlet binalarında, evlerde ya da çadırlarda kalmıştır. Amele taburların iaşeleri de, ibateleri gibi, Ordu Menzil Müfettişliklerince karşılanmıştır. Özellikle Toros ve Amanos Dağlarında çalışan Amele Taburlarının iaşesinde sıkıntılar yaşanmaması için IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'nden isteği üzerine Ankara'dan 70.000 kilogram un gönderilmiştir.⁷⁸ Ancak 08 Kasım 1915 tarihinde Pozantı'dan geçen Ermeni göçmenlerin ve civarda çalışan Ermeni Amele Taburlarının sayılarının günlük 4000-5000 kişiyi bulması üzerine, bunların iaşelerinin, ikmal erleri gibi Menzil Müfettişliğince değil de, yerel yönetimlerde karşılanması emredilmiştir.⁷⁹ Amele Taburlarına günlük 500 gram ekmek, 150 gram buğday ve 100 gram et verilmiştir.⁸⁰

II. Kanal harekâtının da başarısız olmasını müteakip Seferiye Kuvvetlerinin Beka Çölü'nden çekilmeye başlamasıyla, IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa, Çöl Menzil Müfettişliğinden 8 Ekim 1916 tarihinde, mevcudu ikmal personeli ile tamamlanmış, kazma, kürek, alet ve edevatı tam bir Amele bölüğünün Amanos yolunun tamirinde kullanılmak üzere trenle İslahiye'ye gönderilmesini emretmiştir.⁸¹ Aynı amaçla 10 gün sonra da Mühendis Remzi Efendi'yi istemiştir.⁸²

Şayet Amele Taburları, Şimendifer Şubesi, Askeri Demiryolları ve Limanlar Genel Müdürlüğü, Levazımat-ı Umumiye Dairesi, Boğazlar

⁷⁷ Aarensohn, *a.g.e.*, s. 42-44.

⁷⁸ Mutlu, *a.g.e.*, s. 155-157.

⁷⁹ Beyoğlu, *a.g.m.*, s. 6.

⁸⁰ Özdemir, *a.g.t.*, s. 128-129.

⁸¹ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 3222, Dos. 4, Fih. 5-11.

⁸² ATASE Arşivi, BDH: Kls. 3222, Dos. 4, Fih. 5-12.

Genel Komutanlığı ve Vilayetler emrinde görev yapan “B Grubu” birlik ise, çalışan personele ait kıyafetlerin ilgili şirketlerce karşılanmıştır. Örneğin 12 Kasım 1917 tarihinde Osmanlı Demiryolları İnşaat Müdürü, İnşaat Kıtası Müfettişi Miralay Fuat Ziya Bey ve şirket baştabibi Dr. Lotivet tarafından Halep 3. İnşaat Kısmında çalışan personelin ihtiyacı için hazırlanan raporu Karargâh-ı Umumi 3. Şubeye göndermiştir. Raporda kış mevsiminin yaklaşmasından dolayı, bölgede çalışan amele ve harp esirlerine verilmek üzere, pantolon ve ceketten oluşan birer takım elbise, birer çift ayakkabı ve birer çift çorap veya ayak sargısı, birer gömlek ve iç don, birer battaniye ve şilte yerine kullanılmak üzere keçeğe ihtiyaç duyduklarını; her birinin fiyatının yaklaşık 15 lira olduğunu, amelenin günlük yevmiyesinin beş kuruş olduğu ve inşaatın tamamlanmasına az bir süre kaldığı dikkate alınırsa amelelerin bu miktarı ödemesinin mümkün görünmediğini belirtmiş ve işin zamanında tamamlanabilmesi için bedeli inşaat masraflarından düşülmek kaydıyla eşyanın askerî depolardan karşılanmasını talep etmiştir.⁸³

Aynı kapsamda, demiryolu yapımında görevli Amele Taburu personelin kullandığı kazma, kürek, el arabası gibi ihtiyaçları da inşaat şirketlerince karşılanmıştır. İnşaat şirketleri, yurtiçinden karşılanamayan ihtiyaçları Almanya’dan temin etmiştir.⁸⁴ Ancak amelelerce istenilen malzemenin temin edilememesi durumunda, ameleler daha az enerji sarf etmek maksadıyla bu malzemeleri kendileri satın almıştır.⁸⁵

Amele Taburlarının yetersiz yaşam ve ağır çalışma koşulları, İngiliz Hükümeti tarafından zaman zaman propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Örneğin, demiryolu hattının Birüs’sebi’ye bağlanması için çalışan Amele Taburlarının bulunduğu bölgeye İngiliz savaş uçakları tarafından bildiri dağıtılmıştır. Bildiride, Amele Taburu personeline Türkler tarafından ücret ödenmesi sağlamak ve bölgeyi işgal ettiklerinde hazır demiryolu hattı bulmak maksadıyla, personelin Amele

⁸³ ATASE Arşivi, BDH: Kls. 864, Dos. 923, Fih. 4-5.

⁸⁴ Avcı, a.g.e., s. 155.

⁸⁵ Aarensohn, a.g.e., s. 42-44.

Taburlarının çalışmaya devam etmeleri durumunda İngiliz Hükümetince kendilerine ücretlerinin fazlasıyla ödeneceği duyurulmuştur.⁸⁶

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte, Osmanlı Devleti ordusunu terhis etmeye başlamıştır. Bu kapsamda yayımlanan bir genelgeyle, 1919 yılı başlarından itibaren silahsız askerler süresiz izinli sayılarak terhis edilmiştir.⁸⁷ İtilaf Devletleri ve gayrimüslim cemaatlerin baskıları sonucu yürürlüğe konulan bu genelge ile, önce Rum ve Ermenilerin, sonra da Yahudilerin Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan beri süregelen askerlik serüveni fiilen sona ermiştir.⁸⁸ Ancak hemen akabinde başlayan Millî Mücadele sürecinde, aynı gerekçelerle; Anadolu'da ayrılıkçı faaliyete girişen gayrimüslimlerin kontrol altına alınarak pasifize etmek ve yol yapımı başta olmak üzere cephe gerisindeki faaliyetlerde kullanılmak üzere yeniden gayrimüslimlerden Amele Taburları teşkil edilmiştir.⁸⁹

6. İngiliz Amele Taburları

Birinci Dünya Savaşı süresince, önceki savaşlarda da olduğu gibi, her devlet cephe gerisindeki faaliyetlerin icrası için artan personel ihtiyacını karşılamak maksadıyla kendi halkından, azınlıklarından ve harp esirlerinden Amele Taburu benzeri silahsız birlikler oluşturmuştur. İngiliz Ordusu da, kendi beyaz askerlerini 10.00-16.00 saatleri arasında çalıştıramadığından, askerleri için ihtiyaç duyulan baraka, demiryolları, bina, iskele, rıhtım, ambar, yem ve yiyecek taşınması, tamirhaneler, kiliseler, oyun alanları, sinema ve dinlenme salonları inşası gibi faaliyetlerin ifası için Kantara Sina'da gönüllülük sistemine dayalı, ücretli “*Egyptian Labour Corps*” yani Mısır Amele Taburlarını

⁸⁶ Et-Tercüman, a.g.e., s. 223.

⁸⁷ Mutlu, a.g.e., s. 167.

⁸⁸ Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yay., İstanbul, 2000, s. 171.

⁸⁹ Mustafa Balcıoğlu, “Milli Mücadele Sırasında Merkezi Anadolu'da Anadolu'da Amele Taburları'nın Kuruluşu”, *TDTD*, İstanbul, Mart 1991, S.51, s. 46-48.

kurmuştur. İlk başlarda 135.000 kişilik mevcutlu bu taburların personel sayısı harekâtın kuzeye kaymasıyla 1916 yılında 10.463'e kadar düşmüştür.⁹⁰

Osmanlı Ordusu Alman mühendisler ve Amele Taburlarının gayretleri ile Ekim 1918 yılında başardığı Haydarpaşa-Nusaybin demiryolu hattının benzerini İngilizler Basra-Bağdat arasında gerçekleştirmiştir. Bu hatta Hintli amelelerden ve Kraliyet mühendislerinden oluşan bir kolordu, Hindistan'dan gönderilen savaş malzemelerini taşımıştır. Ayrıca Bağdat'tan Nasıriye'ye ve Kurna'dan Nasıriye'ye de demiryolu hattı döşemiştir.⁹¹

İngiliz Ordusu, Filistin ve Sina cephesinde teşkil ettiği Mısır Amele Taburları aracılığıyla, moral ve motivasyonu artırıcı bir unsur olarak döşediği su boruları ile siperdeki askerlerine uzanabilecekleri alanlarda bol ve temiz su; oluşturduğu nakliye kollarıyla da çeşit çeşit konserve ve reçel, hatta şık ambalajlı çikolata, limon ve nane şekerleri vermiştir.⁹²

Siperlerde İngiliz askerleriyle karşılaşan Türk askerleri, cephe gerisindeki eşitsizliği bir anda kendi lehine çevirerek, İngiliz Ordusundan İngiliz kısrakları, diş macunu, şekerlemeler ve konserve ele geçirmiştir. Hayatlarında ilk defa diş macunu ile tanışan Osmanlı askeri, bu nane aromalı tadı ilk başlarda yemiş ya da kendi aralarında yüksek fiyata satmıştır. Ancak bundan haberdar olan İngiliz Ordusu konserve el bombası ile tuzaklamış ve Türk askerine zayıf vermiştir.⁹³ Aynı şekilde, I. Gazze muharebeleri sonucunda Mart 1917 tarihinde, beş İngiliz subayı ve 241 er esir alınmış; 40 kadar makineli tüfek, çok sayıda tüfek ile dört otomobil ganimet olarak ele geçirilmiştir. Yalınayak ve yırtık elbiseler giyen Türk birlikleri, bir gecede en iyi İngiliz çizmelerine ve kaputlarına sahip olmuştur.⁹⁴

⁹⁰ İsmet Üzen, *Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü*, Paraf Yay., İstanbul, 2011, s. 459.

⁹¹ Mutlu, a.g.e., s. 108-109.

⁹² Fuat Gücüyener, *Sina Çölünde Türk Ordusu*, Anadolu Türk Kitap Deposu, (basım tarihi ve Yeri tespit edilememiştir.), s. 47-57.

⁹³ Falih Rıfkı Atay, *Zeytinadağı*, Pozitif Yay., İstanbul, 2014, s. 165-166.

⁹⁴ Frederich Freiherr Kress von Kressenstein, *Kuma Gömülen İmparatorluk*, Yeditepe

Sonuç

Ardılı savaşlarda olduğu gibi, topyekûn harbin ilk örneklerinden sayılan Birinci Dünya Savaşı'nda da, devletler siperdeki muharip askerlerin her türlü ihtiyacını karşılamak ve harekâtını kısıtlayacak her türlü malzemeyi tahliye etmek maksadıyla cephe gerisinde faaliyet gösteren silahsız birlikler teşkil etmiştir. Osmanlı Ordusu da, Birinci Dünya Savaşı başlangıcında seferberliğin ilanıyla birlikte ordularının menzil hizmetlerini aksatmadan yürütebilmek maksadıyla Balkan Harbi'ndeki Hizmet Taburlarına benzer Amele Taburları teşkil etmiştir.

Karargâh-ı Umumiye bağlı yurtiçi menzil bölgesinde ve Ordu Komutanlıklarına bağlı ordu menzil bölgelerinde ortalama 1000-1500 mevcutlu olarak kurulan 125 Amele Taburu, gayrimüslimlerden ve 20-45 yaş aralığı hariç Müslim ve harp esirlerinden teşkil edilmiştir. Teşkil edilen bu taburlar, demiryolu ve karayolu ağlarını genişletmek ve bakım onarımlarını yapmak; demiryolları ağı için gerekli odunu kesmek ve taşımak, vagon ve kamyonlardan tahmil-tahliye işlemlerini yapmak, hayvan kol ve katarlarının eksikliğinden dolayı cepheye erzak taşımak, çekirge ile mücadele etmek ve ziraat işlerinde uğraşmak gibi çok değişik alanlarda faaliyet göstermiştir.

Amele Taburlarını günümüzde hâlen tartışma konusu yapan unsur ise, Osmanlı gayrimüslim tebaasının, özellikle de 1915 yılından itibaren III. Ordu bölgesinden IV. Ordunun konuşlandığı Suriye ve Filistin-Sina bölgesine doğru tehcire tabi tutulan Ermenilerin bu taburlarda insanlık dışı şartlarda çalıştırılmış olması iddiasından kaynaklanmaktadır. ATASE ve Denetleme Başkanlığında mevcut belgelerde özellikle IV. Ordu bölgesinde faaliyet gösteren Amele Taburlarına ait mevcutlar incelendiğinde, 1916 yılında Ermeniler ve diğer gayrimüslim Osmanlı tebaasının Amele Taburlarında çalıştırılmadığı görülmektedir. Üstelik 1916 yılında Amele Taburlarında çalışan personelin %70'i Osmanlı, geri kalanı ise harp esiridir. Bu esirlerin yarısına yakın kısmı da Hintli Müslümandır. 1917 yılındaki toplam 20.381 mevcutlu 14 Amele

Taburuna ait yoklamalarda Ermenilerin sayısı 2.194 mevcutla %10 civarındadır. Bu belgelerdeki bilgiler, Amele taburlarında çalışan personelin %75 oranında Ermeni, Süryani ve Rumların çalıştırıldığı ve aralarında Müslümanların bulunmadığına dair Batı literatüründeki yaygın kanaatin doğru olmadığını ispatlamaktadır. Üstelik Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya; Rus, İngiliz ve Fransız destekli Ermenilere güvenmemiş ve onları kendilerince Orta Doğu ve Hindistan'a açılan tek kapı konumundaki Berlin-Bağdat Demiryolu hattından uzak tutmaya çalışmıştır.

Yine bu ispatı daha da kuvvetlendirmek amacıyla IV. Ordu Komutanlığı menziline tespit edilen Amele Taburlarına ait benzer verileri diğer cephelerde görev yapan Amele Taburları için de tespit etmek gerekmektedir. Bunun için konu ile alakalı ATASE belgelerinin tamamını incelenmelidir.

IV. Ordu bölgesinde özellikle Anadolu-Bağdat yolunun açık tutulması için Toros ve Amanos tünellerinden başlayarak çöle doğru demiryolu, dekovil ve karayolu hattı yapımı ve onarımında kullanılan Amele taburlarının iye, ibateleri ve sağlık hizmetleri savaşın ve bölgenin yarattığı bütün imkânsızlıklara rağmen IV. Ordu Menzil Müfettişliğince karşılanmaya çalışılmıştır.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte Osmanlı Ordusunda 1919 yılı başlarında lağvedilen Amele Taburları, Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte aynı gerekçelerle yeniden teşkil edilmiştir.

Summary

Much like in consecutive wars, during the World War I, which is regarded as one of the first examples of a full-scale war, the states formed unarmed forces operating behind the battle lines to meet the needs of the soldiers fighting in the trenches and evacuate any obstacles that might hinder their operations. Similar to the Service Battalions in the Balkan War, the Ottoman Army formed Labor Battalions with the declaration of mass mobilization at the beginning of the World War I in order to undertake field services of the Armies without hindrances.

The Labor Battalions, 125 of which were formed with an average of 1000-1500 personnel in the Domestic Field Area under the Central Headquarters and in the Army Field areas under the Army Commands, were comprised of non-Muslims, Muslims excluding those between the ages of 20-45 and prisoners of war. These battalions operated in various fields of work, such as to expand, repair and maintain the railroad and road networks, to cut and carry the wood required for the railroad network, to load and unload to/from wagons and trucks, to carry supplies to the battlefield due to the lack of animal carts and wagons, to exterminate grasshoppers, and to work in agricultural operations.

What makes Labor Battalions a subject of controversy today is the fact that non-Muslim Ottoman citizens, particularly the Armenians, who were subject to deportation since 1915 from the Third Army field to the Palestine-Sina region where the Fourth Army was stationed, were made to work under inhuman conditions in these battalions. When the records of the Labor Battalions, in particular, are investigated with the documents available in Military History and Strategic Studies (ATASE) Directorate and Investigation Directorate, it is seen that no Armenians or non-Muslim Ottoman citizens were made to work in Labor Battalions in 1916. Moreover, 70% of the personnel working in the Labor Battalion were Ottoman citizens and the rest of them were prisoners of war. Half of these prisoners were Indian Muslims. During the inspection of a total of 14 Labor Battalions with a total of 20.381 personnel in 1917, it was recorded that there were 2.194 Armenians, which amounts to 10% of the total. The information within these documents proves that a common belief within the Western literature, which suggests that 75% of the personnel working in the Labor Battalions were Armenians, Assyrians, and Greeks and that Muslims were not present in them, is incorrect. Moreover, Germany, the ally of the Ottoman Empire during the World War I, did not trust the Armenians who were supported by France, England, and Russia, and tried to keep them away from the Berlin-Baghdad railway line, which was the only way into the Middle East and India.

The catering, quartering and health services of the Labor Battalions that were used for the construction of railway, light railways, and road networks, starting from the Toros and Amanos tunnels and expanding

towards the Desert, with the aim of keeping the Anatolia-Baghdad road open in the Fourth Army field, were covered by the Fourth Army Field Inspectorship, despite all the difficulties incurred by the region and the war.

The Labor Battalions in the Ottoman Army were disbanded in early 1919 with the signing of the Armistice of Montrose. However, they were formed again during the beginning of the Turkish War of Independence for the same reasons.

KAYNAKÇA

Arşivler

ATASE ve Denetleme Başkanlığı Arşiv Belgeleri

ATASE Arşivi, BDH: Kls. 14, Dos. 69, Fih. 023.

ATASE Arşivi, BDH: Kls. 172, Dos. 744, Fih. 071-03.

ATASE Arşivi, BDH: Kls. 172, Dos. 744, Fih. 071; 071-03.

ATASE Arşivi BDH: Kls. 580, Dos. 14, Fih. 003-012.

ATASE Arşivi, BDH: Kls. 580, Dos. 14, Fih. 006-002.

ATASE Arşivi, BDH: Kls. 864, Dos. 923, Fih. 4-5.

ATASE Arşivi, BDH: Kls. 865, Dos. 930, Fih. 2.

ATASE Arşivi, BDH: Kls. 865, Dos. 930, Fih. 2-45.

ATASE Arşivi BDH: Kls. 1124, Dos. 3, Fih. 003-001a.

ATASE Arşivi BDH: Kls. 1334, Dos. 819, Fih. 3-3.

ATASE Arşivi, BDH: Kls. 1139, Dos. 74, Fih. 11.

ATASE Arşivi, BDH: Kls. 3222, Dos. 4, Fih. 5-11; 5-12.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

BCA: BEO-DH-EUM-2.ŞB-00009-00106-001.

BCA: BEO-DH-EUM-2.ŞB-00009-00106-002.

Dergiler ve Osmanlıca Yayınlar

Menzil Hidematı Nizamnamesi, Matbaa-ı Askeriye Süleymaniye, 1911.

Kitaplar

AARENSOHN, Alexander, *Türk Ordusuyla Filistin'de-Bir Yahudi Askerin I. Dünya Savaşı Notları*, Selis Kitaplar, İstanbul, 2003.

ARSLAN, Nebahat Oran, *Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

ATAY, Falih Rıfki, *Zeytinadağı*, Pozitif Yay., İstanbul, 2014.

AVCI, Orhan, *Irakta Türk Ordusu (1914-1918)*, Vadi Yayınları, Ankara, 2004.

ÇALIŞKAN, Kerem, *Alman Cihadı ve Ermeni Sürgünü, Remzi Kitabevi*, İstanbul, 2015.

CEMAL PAŞA, *Anılarım, 1913-1922*, (Haz: Fahri Parin), Paraf Yayınları, İstanbul, 2010.

EARLE, Edward Mead, *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı, (1903-1923)*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.

ERDEN, Ali Fuat, *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları I*, T.İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003.

ET-TERCÜMAN, İhsan, *Çekirge Yılı Kudüs 1915-1916*, (Çev.Ali Benli), Klasik Yay., İstanbul, 2012.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, *TSK Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C.X, Gnkur Basımevi, Ankara, 1985.

GÜCÜYENER, Fuat, *Sina Çölünde Türk Ordusu*, Anadolu Türk Kitap Deposu, (basım tarihi ve yeri tespit edilememiştir.).

GÜLSOY, Ufuk, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Sertüveni*, Simurg Yay., İstanbul, 2000.

GÜNÇAN, Ömer Kamil, *Demiryollarının Ülke Stratejisine ve Ekonomisine Etkinliği*, HAK Yay., Ankara, 1992.

KARATAMU, Selahattin, *TSK Tarihi (1908-1920)*, C.III.,Ks.6, Gnkur ATASE Yay., Ankara, 1971.

KRESSENSTEİN, von Frederich Freiherr Kress, *Kuma Gömülen İmparatorluk*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.

MUTLU, Cengiz, *Birinci Dünya Savaşında Amele Taburları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Cemal Paşa ve Ermeni Göçmenler-4.Ordu'nun İnsani Yardımları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.

RENDİ, M. Abdülhalik, *Hatırat*, (Yay.Haz. Aytaç Demirci-Sabri Sayarı), YKY Yay., İstanbul, 2018.

ÜZEN, İsmet, *Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü*, Paraf Yay., İstanbul, 2011.

SAKARYA, İhsan, *Belgelerle Ermeni Sorunu*, Gnkur ATASE Yay., Ankara, 1992.

ZÜRCHER, Erik-Jan, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma: Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi, 1908-1928*; (Yay. Haz. Ece Tumor, Mehmet Beşikçi, Çev: Ergun Aydınoglu), Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2005.

Makaleler

AKTAR, Ayhan, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunda Ermeni Askerler", *Toplumsal Tarih*, S.255, Mart 2015, ss. 30-38.

BALCIOĞLU, Mustafa, "Milli Mücadele Sırasında Merkezi Anadolu'da Anadolu'da Amele Taburları'nın Kuruluşu", *TDTD*, İstanbul, Mart 1991, S.51.

BEYOĞLU, Süleyman, "Ermeniler Amele Taburlarında", *Yeni Türkiye*, 60/2014, *Ermeni Özel Sayısı*, 1-17.

KÖKSAL, Osman "Osmanlı Devleti'nde Askerliğin Vatandaşlık Mükellefiyetine Dönüşümün Evrimi", *Kuruluştan Günümüze Türk Ordusu-XII. Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I*, Gnkur Bşk.lığı ATASE Yay., Ankara, 2009.

TETİK, Ahmet, "4.Ordu Komutanlığı'nın Bölgesinde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele ve İnsani Yardım Çalışmaları", *Ermeni Araştırmaları*, S.30, 2008, 1-21.

Birinci Dünya Savaşında IV. Ordu Menziline Amele Taburları

SARISAMAN, Sadık, “Birinci Ordu Kadın İşçi Taburu”, *AKDITYK, ATAM*, 22.12.2017, 698-723.

Tezler

ÇELOĞLU, Yavuz Selim, Çanakkale Cephesi’nde Askeri Nakliye Hizmetleri: Beşinci Ordu Menzil Teşkilatı, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 2018.

ÖZDEMİR, Zekeriya, I.Dünya Savaşı’nda Amele Taburları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994.

Elektronik Yayınlar

SATAN, Ali, *I. Dünya Savaşı’nda Amele Taburları*, [www.turksandarmeniens.marmara.edu.tr /tr/dunya-savasinda-amele-taburlari](http://www.turksandarmeniens.marmara.edu.tr/tr/dunya-savasinda-amele-taburlari), s. 2, (Erişim Tarihi 22.12.2017).

415

Güvenlik
Stratejileri

Cilt: 15

Sayı: 30